

meesterschap in synthese. Deze wordt gekenmerkt door nuance en evenwicht. Evenwicht omdat alle belangrijke opvattingen daarin worden opgenomen en met elkaar in verband gebracht. Nuance omdat omschrijvingen van motieven worden geherformuleerd, en accenten worden gelegd als het gaat om hun relatieve belang.

De beeldspraak van het invullen van steeds meer witte plekken op de kaart lijkt ook van toepassing op de geschiedschrijving van de expansie. De meeste studies van het imperialisme zijn gewijd aan de gebieden die het eerst werden onderworpen en dus het langst werden bestuurd. Met deze studie over Djambi is ook de onderwerping van een van de meest afgelegen buitengewesten in kaart gebracht. De vergelijking tussen proces en historiografie kan nog verder worden doorgetrokken. Zoals de inlijving van Djambi een van de slotakkoorden vormde van de Nederlandse expansiemars, zo vormt deze studie over Djambi een afronding van een kwart eeuw Nederlandse imperialisme-studies, in die voege dat nieuwe studies in termen van de traditionele vraag naar factoren, actoren en drijfveren in het imperialisme vermoedelijk weinig wezenlijk andere inzichten zullen opleveren. De fraaie afronding van deze reeks imperialisme-studies maakt de weg vrij voor nieuw onderzoek met nieuwe vragen, begrippen en bronnen. In dit onderzoek zullen niet langer de oorzaken maar de lange termijn gevolgen van het imperialisme centraal moeten staan.

J. N. F. N. à Campo

A. Smolar-Meynart, e. a., *La place des martyrs*, B. D'Hainaut-Zveny, ed. (Brussel: CFC-éditions, 1994, 327 blz., ISBN 2 930018 00 3).

Pal in het commerciële en administratieve centrum van de stad Brussel ligt het rustige Martelarenplein. Brusselaars kennen het goed en vertoeven graag op het grote, rechthoekige plein. Zij genieten ervan de kalmte en de relatieve stilte, maar mopperen over de belabberde staat van de neo-klassieke gebouwen rond net-plein. Dat laatstekunnen zij nu achterwege laten: de — gebouwen worden gerenoveerd. Dit boek werd gepubliceerd naar aanleiding van de bijna voltooide werken. Het brengt de geschiedenis van een plein. Het betreft hier niet zomaar een pleintje: het gaat om het eerste in neo-klassieke stijl gebouwde plein in Brussel, dat werd opgetrokken na (architectonisch) ingrijpen van de stadsmagistraat en dat na 1830 een symbool werd van de Belgische onafhankelijkheid en identiteit.

Architecten, fotografen, historici en kunsthistorici (velen verbonden aan de *Université Libre de Bruxelles*) schreven artikelen over het Martelarenplein en zijn omgeving. In haar inleiding verschaft B. D'Hainaut-Zveny een theoretisch kader, waarin zij peilt naar het belang van monumenten — in de ruime zin van het woord — in het (stedelijk) landschap. Terecht noteert zij dat monumenten meer zijn dan historische, architecturale of didactische artefacten omdat zij ook filosofische en gevoelsmatige waarden bezitten. Uit deze vaststelling volgt dat er nieuwe selectiecriteria met het oog op het behoud moeten worden aangelegd. Deze inleiding raakt onmiddellijk de gevoelige materie van conservatie en hergebruik, die in België en zeker in Brussel nog delicaat mag worden genoemd dan elders in West-Europa. Hoofdstuk VII ('Le classement des immeubles') van de hand van V.-G. Martiny rakelt de langdurige, moeilijke beschermingsprocedure op, waaruit blijkt dat veel tijd en geld verloren gingen wegens communautaire perikelen.

Het boek is chronologisch opgebouwd. A. Smolar-Meynart opent met een bijdrage over de geschiedenis van de wijk waar in 1775 het Sint-Michielsplein (dat na de onafhankelijkheid van

1830 werd omgedoopt tot Martelarenplein) werd aangelegd. Zij begint met een beschrijving van het noordwesten van de stad in de veertiende eeuw en gaat dieper in op de aanleg van de luxueuze Nieuwstraat in het begin van de zeventiende eeuw. Zij staat lang stil bij de samenloop van factoren die hebben geleid tot de aanleg van het plein. Het plein kwam er op initiatief van speculerende projectontwikkelaars die inspeelden op de toegenomen vraag naar riante woningen voor de burgerij, maar na architectonische inmenging van de stadsmagistraat. P. Valente Soares diept dat laatste verder uit. Hij vergelijkt de verschillende projecten met de uiteindelijke constructie en laat niet na te wijzen op afwijkingen van de oorspronkelijke plannen, die bedoeld waren om mogelijke kopers niet af te schrikken. E. Hennaut haakt aan bij de architecturale analyse door middel van een zeer grondige vergelijking tussen de verschillende projecten en aanpassingen. Hij benadrukt het belang van het plein als symbool van de opkomende burgerij in een nieuwe, industriële maatschappij. M. Galand publiceert een biografie van architect Claude Fisco, waarin zij de loopbaan, de originaliteit en de invloeden analyseert.

A. Vanrie leidt de lezer de negentiende eeuw binnen aan de hand van een onderzoek naar de (rijke) bewoners van het plein, het interieur van de huizen en de meningen van tijdgenoten omtrent de nieuwe constructie. I. vanden Eynde behandelt de metamorfose van het plein in de negentiende en twintigste eeuw (bomen, fonteinen, monumenten, bloemperken,...) waarbij de meeste aandacht gaat naar de plaatsing van monumenten (meer bepaald het beeld in het centrum van het plein 'Patria. Aux défenseurs de la Patrie'), waardoor het Martelarenplein hèt symbool werd van de jonge Belgische staat. De omgeving van het plein wordt eveneens besproken: de bouw van een handelsgalerij die het plein met de Nieuwstraat verbindt, de langzame omschakeling van deze laatste straat tot het handelscentrum van Brussel en tenslotte het groeiend belang van de tertiaire werkgelegenheid in de wijk.

V.-G. Martiny, P. Valente Soares en P. Puttemans brengen artikelen over de wettelijke bescherming ('klassering' in de Belgische terminologie) van het plein, waar kritieken aan het adres van beleidslieden af en toe luid klinken. De auteurs hebben het onder meer over de kwalijke gevolgen van het *façadisme* (in 1963 werden enkel de gevels beschermd, alsof marmeren schouwen, muurschilderingen of eikenhouten trappen geen belang zouden hebben)! P. Valente Soares evalueert de renovatie: hij is matig optimistisch en waardeert blijkbaar vooral dat een ploeg van experts de renovatiewerken heeft begeleid.

Het boek is adequaat en rijkelijk geïllustreerd (plattegronden, kaarten, oude en nieuwe foto's, details van de huizen), bevat een bevredigende bibliografie (met weliswaar bijzonder weinig Nederlandstalige publikaties) en is uitermate verzorgd. De auteurs zijn erin geslaagd goede historische artikelen te koppelen aan het zeer actuele probleem van behoud en hergebruik van grote gebouwencomplexen. Het bewijst dat historici wat te zeggen (kunnen) hebben in een debat waar het grote geld doorgaans de toon voert.

P. Scholliers

V. J. H. Houben, *Kraton and Kumpeni. Surakarta and Yokyakarta, 1830-1870* (Dissertatie Leiden 1987 (vertaald), Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde CLXIV; Leiden: KITLV press, 1994, vi + 396 blz., ISBN 90 6718 077 7).

Op de omslag van de Engelse vertaling van Houbens Leidse proefschrift uit 1987 over de betrekkingen tussen het Nederlands-Indische gouvernement en de vorstendommen Surakarta en Yokyakarta in Midden-Java tussen 1830 en 1870 is een oude prent afgebeeld van een tijger die